

Принципи судового захисту прав потерпілих від воєнних злочинів

Л. С. Сопільник¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.04.2024	Право	341.4:343.4

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14871198>

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз принципів судового захисту прав потерпілих від воєнних злочинів у контексті сучасних викликів міжнародного гуманітарного права. Досліджено основні засади, що регулюють судовий захист, зокрема принципи гуманності, неупередженості, пропорційності та невідворотності відповідальності. Визначено, що ці принципи, сформовані на основі міжнародних конвенцій та судової практики, забезпечують фундаментальні гарантії для потерпілих, проте потребують вдосконалення у зв'язку з новими викликами, спричиненими сучасними збройними конфліктами.

Окрему увагу приділено аналізу впливу збройної агресії Російської Федерації проти України на ефективність механізмів судового захисту. Встановлено, що сучасні правові системи не завжди гарантують своєчасне та справедливе розслідування воєнних злочинів і забезпечення правосуддя для потерпілих. Запропоновано оновлену систему принципів судового захисту, яка передбачає розширення підходів до документування злочинів, посилення міжнародної співпраці та вдосконалення механізмів компенсації шкоди жертвам збройних конфліктів.

У статті наголошено на необхідності гармонізації національних правових систем із міжнародними стандартами, що сприятиме підвищенню ефективності судового переслідування винних та відновленню прав потерпілих. Акцентовано увагу на ролі міжнародних судових інституцій, зокрема Міжнародного кримінального суду (МКС) та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), у забезпеченні справедливого судочинства та притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах.

Результати дослідження дозволяють сформулювати концептуальну модель оновлених принципів судового захисту, які враховують сучасні виклики та забезпечують більш ефективний захист прав потерпілих. Запропонований підхід має практичне значення для вдосконалення судової системи України та підвищення ефективності міжнародного правосуддя.

Ключові слова: судовий захист, воєнні злочини, міжнародне право, принципи правосуддя, Міжнародний кримінальний суд, потерпілі.

Principles of judicial protection of the rights of victims of war crimes

Annotation. The article provides a comprehensive analysis of the principles of judicial protection of the rights of victims of war crimes in the context of modern challenges in international humanitarian law. The fundamental principles governing judicial protection,

¹Аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права» <https://orcid.org/0000-0002-6256-0121>

including humanity, impartiality, proportionality, and inevitability of accountability, are examined. It is determined that these principles, formed based on international conventions and judicial practice, provide fundamental guarantees for victims but require improvement due to new challenges posed by contemporary armed conflicts.

Particular attention is given to the impact of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine on the effectiveness of judicial protection mechanisms. It is established that modern legal systems do not always ensure timely and fair investigation of war crimes and justice for victims. An updated system of judicial protection principles is proposed, which includes expanding approaches to documenting crimes, strengthening international cooperation, and improving compensation mechanisms for victims of armed conflicts.

The article emphasizes the need to harmonize national legal systems with international standards, which will enhance the effectiveness of the prosecution of perpetrators and the restoration of victims' rights. The role of international judicial institutions, particularly the International Criminal Court (ICC) and the European Court of Human Rights (ECHR), in ensuring fair trials and holding war criminals accountable is highlighted.

The research results allow for the formation of a conceptual model of updated judicial protection principles that address contemporary challenges and provide more effective protection for victims' rights. The proposed approach has practical significance for improving Ukraine's judicial system and enhancing the effectiveness of international justice.

Keywords: judicial protection, war crimes, international law, principles of justice, International Criminal Court, victims.

Вступ

Судовий захист прав потерпілих від воєнних злочинів є наріжним каменем міжнародного правопорядку та забезпечення справедливості в умовах збройних конфліктів. У сучасних реаліях, коли міжнародне гуманітарне право зазнає безпрецедентних викликів через масові порушення прав людини, питання ефективності судового захисту потерпілих набуває критичного значення. Стандарти гуманності, неупередженості, пропорційності та невідворотності відповідальності формують основу правосуддя, проте вони потребують адаптації до новітніх викликів, зокрема, у зв'язку з російською агресією проти України.

Міжнародні судові органи, зокрема Міжнародний кримінальний суд (МКС), трибунали та Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), відіграють ключову роль у процесі притягнення винних до відповідальності, проте наявні механізми правозастосування не завжди забезпечують своєчасне та ефективне відновлення прав потерпілих. У цьому контексті особливої уваги потребує перегляд і вдосконалення принципів судового захисту, спрямованих не лише на покарання винних, а й на комплексну реабілітацію та відновлення прав потерпілих.

Метою цієї статті є аналіз існуючих принципів судового захисту та обґрунтування необхідності їхнього оновлення відповідно до сучасних викликів.

Результати

Судовий захист прав потерпілих від воєнних злочинів є основоположною складовою системи міжнародного правосуддя, яка забезпечує дотримання норм гуманітарного права і прав людини навіть в умовах збройного конфлікту. Сформовані протягом історії принципи гуманності, неупередженості, пропорційності та невідворотності відповідальності лежать в основі сучасного судового захисту. Однак сучасні виклики, зокрема агресія РФ проти України, вимагають перегляду та удосконалення цієї системи. У цьому підрозділі пропонується оновлена система принципів, спрямована на забезпечення ефективного судового захисту, з особливим акцентом на відновлення порушених прав потерпілих.

Огляд існуючих принципів судового захисту є важливим етапом для розробки оновленої системи, яка здатна відповідати сучасним викликам. Принципи гуманності, неупередженості, пропорційності та невідворотності відповідальності, сформовані у рамках міжнародного гуманітарного права, забезпечують базові гарантії прав потерпілих. Попередній огляд відомих принципів свідчить про те, що вони не завжди відповідають сучасним умовам. Актуальні виклики, спричинені зростанням масштабів воєнних злочинів, труднощами документування фактів порушень і обмеженим доступом до міжнародного правосуддя, вимагають удосконалення підходів до захисту прав потерпілих. Зокрема, збройна агресія РФ проти України продемонструвала систематичні атаки на цивільне населення, культурну спадщину та інфраструктуру, які не були належним чином враховані у попередніх правових механізмах. У цих умовах судовий захист потерпілих потребує розширення принципів, здатних не лише припиняти порушення, а й забезпечувати швидке та ефективне відновлення прав.

Оновлена система принципів судового захисту повинна включати елементи, які відповідають сучасним реаліям і гарантують повноцінне відновлення справедливості. Оновлені принципи мають стати основою для формування нової моделі судового захисту, яка не лише враховує сучасні виклики, але й створює передумови для довгострокового відновлення порушених прав та утвердження справедливості.

Принципи в юриспруденції є фундаментальними положеннями, що визначають загальні напрями, логіку та межі правового регулювання [1]. Вони виконують роль концептуальної основи, яка забезпечує єдність, послідовність і передбачуваність правової системи. У своїй сутності принципи витікають з найбільш узагальнених онтологічних засад правової реальності, відображаючи ключові цінності суспільства, такі як справедливість, гуманізм, рівність та свобода. Вони закріплюють зв'язок між статикою і динамікою правовідносин, забезпечуючи баланс між стабільністю правового порядку та його адаптацією до нових викликів.

У правотворчій діяльності принципи виконують нормативну функцію, стаючи орієнтиром для розробки законодавчих актів, що відповідають суспільним потребам і викликам часу. Вони надають правотворчому процесу цілісності, сприяючи створенню узгодженого та системного правового поля. У правореалізаційній діяльності принципи забезпечують правильне застосування норм права, спрямовуючи судові, адміністративні та інші органи на досягнення справедливості та захист прав людини.

Переплетення принципів із правовою реальністю дозволяє їм виконувати координуючу роль між різними рівнями правових відносин: від загальних принципів права до конкретних галузевих норм. Вони відображають як статику суспільних відносин, зафіксованих у стабільних правових нормах, так і їхню динаміку, яка виявляється у здатності права реагувати на зміни у суспільстві та забезпечувати вирішення нових викликів. У контексті судового захисту принципи спрямовують діяльність судів і правозахисних інституцій, формуючи підґрунтя для забезпечення ефективного, справедливого та послідовного захисту прав потерпілих.

Для ґрунтового аналізу існуючих принципів судового захисту прав потерпілих від воєнних злочинів необхідно звернутися до їхніх історичних витоків, розвитку у правовій думці та сучасного тлумачення. Принципи, які лежать в основі міжнародного та національного правосуддя, формуються на перетині суспільних потреб, філософських концепцій і практичної правозастосовної діяльності.

Аналіз ключових принципів судового захисту в історичному та сучасному контексті свідчить про їхню універсальність і здатність адаптуватися до викликів часу. Усі правові системи, від римського права до сучасного міжнародного гуманітарного права, демонструють прагнення забезпечити гуманність, невідворотність відповідальності, неупередженість суду та пропорційність покарань. Водночас історичний досвід показує,

що принципи набувають практичної дієвості лише за умови їхньої адаптації до змінюваних реалій суспільних відносин і правових систем.

Оновлена система принципів судового захисту має відповідати викликам сучасності, поєднуючи традиційні підходи, що зарекомендували себе протягом історії, з інноваційними елементами, спрямованими на посилення захисту прав потерпілих. Необхідно забезпечити баланс між універсальними цінностями, такими як гуманність, справедливість та невідворотність відповідальності, і новими практиками, які враховують специфіку сучасних збройних конфліктів, технологічний розвиток та глобальні юридичні виклики.

Основними вимогами до оновленої системи є її адаптивність, інтегративність та спрямованість на ефективність. Адаптивність передбачає здатність принципів гнучко реагувати на динаміку сучасних конфліктів і нові виклики, такі як гібридні війни чи кібератаки. Інтегративність вимагає поєднання національних і міжнародних зусиль для координації судових процесів і підтримки потерпілих. Спрямованість на ефективність означає, що принципи мають не лише декларувати загальні цілі, але й бути практично реалізованими через механізми доступу до правосуддя, відновлення порушених прав і компенсації шкоди.

Оновлена система принципів має стати основою для посилення гарантій правосуддя, закладаючи передумови для створення більш справедливого та надійного правового порядку, що спроможний адекватно відповідати на виклики сучасного світу та забезпечувати захист жертв збройних конфліктів. У цьому контексті важливо розробити нові принципи, які гармонійно доповнять вже існуючі, створюючи цілісну й дієву систему.

I. Принцип невідкладності: забезпечення швидкого доступу потерпілих до правосуддя

Основою принципу невідкладності є ідея того, що зволікання у забезпеченні правосуддя не лише посилює страждання жертв, але й створює ризик втрати доказів, маніпуляції фактами та уникнення винними відповідальності. Швидкість доступу до правосуддя стає критичним чинником для забезпечення ефективного судового процесу та відновлення порушених прав.

В історичному контексті ідея оперативності правосуддя формувалася поступово. У римському праві швидке вирішення спорів мало значення для збереження суспільного порядку. Канонічне право підкреслювало моральну необхідність негайного вирішення конфліктів, особливо у випадках, пов'язаних із захистом життя і гідності. У сучасному праві принцип невідкладності знаходить своє відображення у таких документах, як Женевські конвенції, які вимагають негайного реагування на порушення гуманітарних норм.

Сучасне тлумачення принципу невідкладності передбачає, що потерпілі повинні мати можливість звернутися до судових органів одразу після порушення їхніх прав. Вкрай важливим є оперативне розслідування злочинів, доступ до компетентних судових інстанцій і швидке ухвалення судових рішень. У випадках воєнних злочинів, де час є критичним ресурсом, цей принцип вимагає особливої уваги з боку як національних, так і міжнародних судових органів.

Практична реалізація принципу невідкладності стикається з певними викликами. Воєнні умови, зокрема нестача інституційних ресурсів, фізична недоступність судів і недостатність правової підтримки для потерпілих, значно ускладнюють оперативність правосуддя. Тому важливо забезпечити спеціальні механізми, які дозволяють компенсувати ці труднощі, наприклад, через створення мобільних судових груп, використання сучасних технологій для документування доказів і взаємодії зі свідками.

Принцип невідкладності є ключовим для формування довіри потерпілих до правосуддя і створення умов для відновлення справедливості. Його інтеграція в

оновлену систему судового захисту дозволить не лише мінімізувати негативні наслідки для потерпілих, але й зміцнити верховенство права у контексті сучасних викликів.

II. Принцип відновлення: акцент на відновленні порушених прав і компенсації шкоди

Сутність принципу відновлення полягає у спрямованості на не лише припинення порушень, але й на повноцінне відновлення прав потерпілих та компенсацію завданої шкоди, що є необхідним для відновлення соціальної справедливості.

У правовій традиції цей принцип має глибокі історичні корені. У римському праві відшкодування збитків було важливим елементом цивільно-правових відносин (*actio iniuriarum*), яке передбачало повернення потерпілому його законних благ чи компенсацію у разі їхньої втрати. Канонічне право підкреслювало моральний обов'язок порушника не лише розкаятися, але й компенсувати завдану шкоду, що вважалося необхідним для досягнення Божої справедливості. У Британському загальному праві принцип відновлення проявлявся у концепції «equity» (справедливості), яка передбачала гнучкі рішення для компенсації шкоди залежно від конкретних обставин.

Сучасне тлумачення принципу відновлення розширює його межі. Воно включає як матеріальну компенсацію (грошове відшкодування шкоди, забезпечення лікування, відновлення майнових прав), так і нематеріальну, що стосується відновлення репутації, вибачень, соціальної підтримки. Особливої уваги цей принцип набуває у сфері міжнародного гуманітарного права, де компенсація шкоди потерпілим є одним із ключових завдань таких інституцій, як Міжнародний кримінальний суд (МКС) чи Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Однак реалізація цього принципу в умовах воєнних конфліктів стикається з численними викликами. Воєнні злочини часто спричиняють масові руйнування, що ускладнює швидке й повне відновлення. Додатково, агресори можуть відмовлятися визнати свою провину чи співпрацювати у процесі відшкодування шкоди, що затягує процес правосуддя. Для подолання цих проблем необхідно розробляти спеціалізовані міжнародні механізми, зокрема фонди відшкодування для потерпілих, та забезпечувати ефективну координацію між державами. У рамках конференції «Міжнародне приватне право в національному судочинстві», проведеної Українською асоціацією міжнародного права спільно з Верховним судом, неодноразово підіймалось питання притягнення винних до відповідальності у контексті компенсації. Професор Варшавського університету Маркіян Мальський зауважив, що виконання рішень українських судів у Польщі щодо стягнення з росії шкоди, заподіяної російською агресією стикається з численними перешкодами, зокрема, для позивачів та їх представників у зв'язку з виконанням рішень проти держави-агресії. М. Мальський наголосив на важливості перегляду консервативної концепції імунітету держави та її майна щодо випадків грубого порушення такою державою норм міжнародного права [2].

Принцип відновлення не лише відображає прагнення до компенсації шкоди, але й має потужний психологічний і соціальний ефект, сприяючи реабілітації потерпілих та відновленню їхньої довіри до правосуддя. Його інтеграція в оновлену систему принципів судового захисту є необхідною для досягнення справедливості у повному її обсязі, а також для забезпечення довготривалого миру та стабільності в умовах постконфліктного відновлення.

III. Принцип інклюзивності: врахування інтересів різних категорій потерпілих (цивільних, військовополонених, біженців)

Принцип інклюзивності відображає необхідність комплексного підходу до захисту прав усіх категорій потерпілих від воєнних злочинів, незалежно від їхнього статусу, віку, статі чи соціального становища. Він спрямований на створення системи правосуддя, яка враховує різноманітні потреби і специфіку кожної категорії постраждалих, забезпечуючи справедливе і рівне відновлення їхніх прав.

В історичному контексті цей принцип не був закріплений як окрема концепція, проте його елементи простежуються у багатьох правових традиціях. У римському праві певна увага приділялася захисту найбільш уразливих категорій, таких як раби чи жінки, хоча це було обмежено соціальною структурою. Канонічне право, зі свого боку, пропагувало ідею милосердя до всіх постраждалих, особливо цивільного населення, під час збройних конфліктів. Женевські конвенції ХХ століття стали першим міжнародно-правовим інструментом, що системно враховував інтереси різних категорій потерпілих, закріпивши окремі положення щодо цивільних, військовополонених і поранених.

Сучасне тлумачення принципу інклюзивності передбачає визнання різноманітності категорій потерпілих і необхідності індивідуального підходу до їхніх потреб. Наприклад:

- цивільне населення потребує захисту від насильства, примусового переселення, сексуальних злочинів та порушень гуманітарних норм.
- військовополонені потребують гарантій гуманного поводження, недопущення катувань і доступу до правової допомоги.
- біженці та внутрішньо переміщені особи стикаються з викликами втрати житла, документів і доступу до основних соціальних послуг.

Зазначений принцип вимагає активної взаємодії між судовими органами, міжнародними інституціями, такими як МКС і УВКБ ООН, та громадськими організаціями. Інклюзивність також передбачає врахування гендерних аспектів і забезпечення спеціального захисту для дітей, які часто є найбільш уразливими жертвами конфліктів.

Однак реалізація принципу інклюзивності ускладнюється через масовість порушень у сучасних конфліктах, брак ресурсів і координації між різними правовими системами. У контексті російсько-української війни, де потерпілі належать до різних категорій із різними потребами, забезпечення повноцінного інклюзивного підходу вимагає значних зусиль і ресурсів.

Принцип інклюзивності є важливим для забезпечення рівності у правосудді та створення справедливої системи судового захисту, яка враховує специфічні потреби всіх потерпілих.

IV. Принцип міжнародної солідарності: координація зусиль національних та міжнародних судових інстанцій

Сутність принципу міжнародної солідарності полягає в консолідації зусиль національних і міжнародних інституцій для досягнення спільної мети – відновлення порушених прав, притягнення винних до відповідальності та забезпечення верховенства права. Цей принцип відображає глобальний характер сучасних конфліктів і підкреслює, що ефективний захист прав потерпілих можливий лише за умови скоординованої роботи на міжнародному рівні.

Історично принцип міжнародної солідарності проявлявся у спробах створити міжнародні механізми для запобігання та покарання за воєнні злочини. Перші ідеї глобального співробітництва з'явилися у контексті Гаазьких конвенцій (1899, 1907), які встановлювали загальні правила ведення війни. Після Другої світової війни цей принцип отримав практичне втілення через створення Нюрнберзького та Токійського трибуналів, які об'єднали зусилля кількох держав для покарання винних у масштабних порушеннях міжнародного гуманітарного права.

Сучасне розуміння принципу міжнародної солідарності ґрунтується на взаємодії різних рівнів правосуддя. Національні суди, які мають первинну юрисдикцію щодо злочинів, вчинених на їхній території, отримують підтримку від міжнародних інституцій, таких як Міжнародний кримінальний суд (МКС), Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Організація Об'єднаних Націй та регіональні правозахисні механізми. У практичному аспекті це включає:

- обмін доказами та інформацією між національними та міжнародними органами;
- гармонізацію підходів до кваліфікації воєнних злочинів;
- навчання та технічну допомогу для національних судових органів.

Принцип міжнародної солідарності також акцентує увагу на ролі міжнародних організацій та громадянського суспільства. Такі організації, як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), відіграють важливу роль у документуванні порушень і підтримці потерпілих, тоді як ООН забезпечує політичну платформу для координації зусиль держав у сфері правосуддя.

Однак реалізація цього принципу стикається з кількома обмеженнями. Суттєво ускладнюють досягнення мети солідарності юрисдикційні конфлікти між державами, політичний вплив на міжнародні інституції та відмова деяких держав співпрацювати з такими органами, як МКС.

Принцип міжнародної солідарності є невід'ємною частиною оновленої системи судового захисту, забезпечуючи взаємодію національних та міжнародних інституцій задля справедливості для всіх потерпілих від воєнних злочинів. Його реалізація сприяє не лише відновленню прав, але й зміцненню глобальної правової системи в умовах сучасних викликів. Для закріплення цього принципу пропонуємо у Законі України "Про судоустрій і статус суддів" Розділ I доповнити статтею 15-2 такого змісту: "Стаття 15-2. Координації дій між українськими судами та міжнародними судовими інституціями. З метою координації дій між українськими судами та міжнародними судовими інституціями у справах, пов'язаних із порушеннями міжнародного гуманітарного права, воєнними злочинами у порядку, визначеному міжнародним договором створюються міжнародні консультативні органи"; у Кримінальному процесуальному кодексі України частину першу статті 542 після слів "форми співробітництва під час кримінального провадження." доповнити реченням такого змісту: "Співпраця з міжнародними судовими установами, зокрема із Міжнародним кримінальним судом, з метою ефективного переслідування осіб, відповідальних за воєнні злочини може здійснюватись за спрощеною процедурою у порядку, встановленому законом та/або міжнародним договором України".

Оновлена система принципів судового захисту створює необхідне підґрунтя для перегляду та вдосконалення нормативно-правових та організаційних засад, які регулюють діяльність судової системи. Реалізація цих принципів вимагає гармонізації базового судоустрійного законодавства з актуальними міжнародними стандартами, що забезпечить стабільність і прозорість функціонування судової системи. Особливої уваги потребує вдосконалення процесуального законодавства, спрямованого на спрощення доступу потерпілих до правосуддя, гарантування оперативного розгляду справ і забезпечення рівності сторін у судовому процесі.

В організаційному аспекті важливо запровадити нові практики, які відповідатимуть оновленим принципам судового захисту, що включає модернізацію роботи судів, впровадження сучасних технологій для документування та розгляду справ, а також створення спеціалізованих підрозділів, які зосереджуватимуться на захисті прав потерпілих від воєнних злочинів. Такі підходи не лише покращать ефективність судової системи, але й зміцнять довіру суспільства до правосуддя, сприяючи відновленню соціальної справедливості та посиленню верховенства права [3–7].

Зв'язок між оновленими принципами, нормативно-правовими та організаційними аспектами є ключовим для досягнення мети — створення системи судового захисту, яка ефективно реагує на сучасні виклики та забезпечує справедливість для всіх потерпілих.

Висновки

Оновлена система принципів судового захисту відіграє ключову роль у формуванні стратегії відновного правосуддя, спрямованої на забезпечення комплексного підходу до захисту прав потерпілих від воєнних злочинів. Принципи невідкладності, відновлення, інклюзивності та міжнародної солідарності створюють концептуальну основу для побудови системи, яка орієнтована не лише на покарання винних, але й на відновлення порушених прав і підтримку потерпілих.

Зокрема, принцип відновлення підкреслює необхідність компенсації шкоди та соціальної реабілітації жертв, тоді як принцип інклюзивності забезпечує врахування потреб усіх категорій потерпілих, включаючи цивільне населення, військовополонених і біженців. Принцип міжнародної солідарності сприяє інтеграції зусиль національних і міжнародних інституцій, що дозволяє формувати ефективні механізми координації для розгляду воєнних злочинів та відновлення справедливості.

Відновне правосуддя має виходити за межі звичайного судового розгляду і передбачати комплексні заходи, які дозволяють потерпілим повернутися до нормального життя. Довгострокове відновлення включає три ключові аспекти:

- матеріальне відновлення – компенсація завданої шкоди, відновлення втраченого майна, забезпечення соціальної підтримки.
- соціальне відновлення – реінтеграція потерпілих у суспільство, подолання дискримінації та виключення, які можуть виникати через наслідки воєнних злочинів.
- моральне відновлення – офіційне визнання страждань потерпілих, вибачення, гарантії неповторення злочинів у майбутньому.

Оновлена система принципів сприяє тому, щоб кожен з цих аспектів реалізовувався ефективно та з урахуванням специфіки кожного випадку. Вона дозволяє адаптувати стратегію до потреб конкретних категорій потерпілих і забезпечити стале відновлення порушених прав.

Список використаних джерел

1. Фальковський, А. О. (2011). Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції. *Філософія права*. Одеса. <https://core.ac.uk/download/pdf/50594692.pdf>
2. Бондар М. Міжнародне приватне право в національному судочинстві. *Юридичний вісник України*. 2023. №17-18. С. 4-5.
3. George, R. P. (2000). Natural law, the constitution, and the theory and practice of judicial review. *Fordham L. Rev.*, 69, 2269. <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3727&context=flr>
4. Hirschl, R. (2009). Juristocracy vs. theocracy: Constitutional courts and the containment of sacred law. *Middle East Law and Governance*, 1(2), 129-165.
5. Kiza, E., Rathgeber, C., & Rohne, H. C. (2006). Victims of war. An Empirical Study on War-Victimization and Victims Attitudes towards Addressing Atrocities. https://www.mpicc.de/shared/data/pdf/victims_of_war-summary.pdf
6. Larsen, K. M., Cooper, C. G., & Nystuen, G. (Eds.). (2012). *Searching for a 'principle of humanity' in international humanitarian law*. Cambridge University Press.
7. Murphy, T. J. (1984). Sanctions and enforcement of the humanitarian law of the four Geneva Conventions of 1949 and Geneva Protocol I of 1977. *Mil. L. Rev.*, 103, 3.